ХРОНІКА

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ВІЙНА ТА ПАМ'ЯТЬ В УКРАЇНІ ТА НОРВЕГІЇ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ»

28—29 травня 2026 р. у Норвезькому університеті природничих наук і технологій (Norwegian University of Science and Technology) у Тронгеймі відбулася міжнародна наукова конференція «Війна та пам'ять в Україні та Норвегії: взаємозв'язки» («War and Memory in Ukraine and Norway: Interconnections»). Цей захід об'єднав дослідників з України, Норвегії, Німеччини та Чехії, які працюють над проблемами історії Другої світової війни, примусової праці, військового полону, післявоєнної репатріації та політики пам'яті. Конференція стала важливим етапом розвитку українсько-норвезького наукового співробітництва та засвідчила зростання інтересу до малодосліджених сторінок історії українців у Норвегії під час Другої світової війни.

Особлива роль у проведенні заходу належала Норвезькому університету природничих наук і технологій. Він виступив не лише організаційним майданчиком конференції, а й одним із головних центрів формування міжнародного дослідницького середовища, яке сьогодні займається вивченням долі вихідців з України, що опинилися на території Норвегії як військовополонені або примусові робітники. Саме завдяки підтримці цього навчального закладу до обговорення було залучено істориків, археологів, музейних працівників і фахівців із дослідження культурної пам'яті, що дозволило розглянути проблему в широкому міждисциплінарному контексті.

У центрі уваги учасників перебувало питання ідентифікації та повернення із забуття тисяч людських історій. Якщо досвід остарбайтерів і військовополонених на території Третього Райху впродовж останніх десятиліть активно досліджував-

Цитування: Заболотна Т. Міжнародна наукова конференція «Війна та пам'ять в Україні та Норвегії: взаємозв'язки». *Український історичний журнал*. 2026. № 5 (590). С. 255—262.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2026. № 5 (590)

ся, то перебування десятків тисяч вихідців з України в Норвегії досі залишається маловідомим як в українській, так і в норвезькій історіографії. Одним із головних завдань сучасних українсько-норвезьких досліджень є встановлення кількості українців серед радянських громадян, які утримувалися в Норвегії в 1941—1945 рр., реконструкція їхніх біографій та з'ясування післявоєнної долі.

Роботу конференції відкрили доктор філософії (PhD), професор сучасної європейської історії Норвезького університету природничих наук і технологій *Ганс Отто Фрьоланд* та кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця Інституту історії України НАН України *Тетяна Заболотна*. У спільній вступній доповіді вони окреслили передумови організації конференції та наголосили на актуальності порівняльного вивчення війни й комеморативних практик в українському та норвезькому контекстах. Дослідники зазначили, що поштовхом до започаткування цього наукового діалогу стала їхня участь у міжнародній конференції «The War and Beyond: Perspectives on Ukrainian Culture and Society», яка відбулася в Університеті Бергена 14—15 жовтня 2025 р. Саме тоді виникла ідея поєднати зусилля норвезьких та українських учених у дослідженні досвіду війни, примусової праці, військового полону й політики пам'яті в межах окремого міжнародного проєкту. Вступна доповідь задала загальну рамку для подальших дискусій, зосереджених на людських долях, механізмах пам'ятання та способах повернення забутих історій до сучасного історичного наративу.

Першу тематичну доповідь представила кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця Інституту історії України НАН України *Тетяна Пастушенко.* У виступі про колишні табори для радянських військовополонених в Україні як місця пам'яті про нацистські злочини вона звернулася до історії таборів у Славуті, Вінниці, Львові та Полтаві, відзначивши, що трагедія військового полону не була гідно вшанована ні за радянських часів, ні в незалежній Україні. Доповідачка проаналізувала чинники, які впливали на збереження або втрату пам'яті про ці локації після війни, наголосивши на важливості місцевих громад у справі вшанування пам'яті понад мільйона загиблих військовополонених.

Доктор філософії, декан факультету гуманітарних студій Київської школи економіки *Антон Лягуша* присвятив свій виступ пам'яті про примусову працю українців у Німеччині та Норвегії. Він розглянув механізми формування суспільних наративів про остарбайтерів, звернувши увагу на численні «білі плями» пам'яті, які виникли внаслідок радянської політики стигматизації колишніх примусових робітників та недостатньої присутності їхнього досвіду в сучасному публічному просторі. Історик здійснив порівняльний аналіз меморіального ландшафту Німеччини та Норвегії як місць примусової праці. У Німеччині, попри десятиліття осмислення нацистського минулого (Vergangenheitsbewältigung), наратив про залучення підневільної робочої сили залишається під впливом ширших дискурсів про Голокост і злочини нацистів, часто маргіналізуючи східноєвропейський досвід. У Норвегії, де історія примусової праці стосується як радянських військовополонених, так і депортованих цивільних осіб, пам'ять формується національним наративом, зосередженим на опорі та окупації, відводячи мало місця для голосів

іноземних робітників, тому вони існують у мінімальній мнемонічній зоні. Підсумовуючи свій виступ, А. Лягуша наголосив, що вивчення пам'яті про примусову працю вимагає переходу від підходів, орієнтованих на пам'ятки, до процесоорієнтованих структур, які враховують мовчання, фрагментацію та емоційну інтенсивність. Питання не лише в тому, що пам'ятається, а й у тому, як сама відсутність стає структуроутворювальною силою в культурній пам'яті.

Дарія Резник, представниця Лейпцизького університету та громадської організації «Після тиші», запропонувала до уваги учасників конференції огляд джерел для вивчення історії українських остарбайтерів. Головний акцент вона зробила на питаннях деколонізації історичного знання та необхідності переходу від узагальнених категорій на кшталт «радянські громадяни» до дослідження індивідуального досвіду конкретних національних груп. Історикиня схарактеризувала особливості роботи організації «Після тиші», відзначила важливу роль просвітницьких заходів (пересувних виставок, на яких представлені зібрані документи особового походження) для поширення знань про досвід українських примусових робітників часів Другої світової війни та інтеграцію його в ширший європейський наратив. Окремо дослідниця наголосила на потенціалі соціальних мереж у пошуку колишніх бранців, примусових робітників та їхніх родичів з метою верифікації, доповнення біографічних даних і накопичення нових усноекспозиційних та архівних матеріалів.

Докторка філософії (PhD), професорка Арктичного університету Норвегії *Маріанне Неерланд Солейм* проаналізувала історію радянських військовополонених у Норвегії та практики їхньої меморіалізації після війни. Значне місце у виступі посіла історія «Операції Асфальт» 1951 р., коли було здійснено централізоване перепоховання радянських жертв на меморіальному кладовищі острова Тьотта. Доповідачка показала, як політика холодної війни вплинула на формування пам'яті про загиблих і як сучасна російська політика пам'яті намагається використовувати ці меморіальні місця у власних ідеологічних цілях. Дослідниця відзначила, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 р. суттєво вплинуло на сприйняття та проведення в Норвегії меморіальних заходів, пов'язані з радянською епохою. Хоча військовополонені червоноармійці, увічнені в Норвегії, були жертвами нацистської Німеччини під час Другої світової війни, асоціація з радянською історією та символікою стала більш політично чутливою через сучасну російську агресію.

Доктор філософії (PhD), старший науковий співробітник Центру війни та миру в Нарвіку *Гуннар Д. Гатлегол* розглянув становище цивільних остарбайтерів у Норвегії. На основі архівних джерел він реконструював умови праці та побуту українських робітників на рибопереробних підприємствах, у будівництві та промисловості, показавши складність їхнього повсякденного досвіду між примусом, виживанням та пошуками людської підтримки.

Доктор філософії (PhD), професор сучасної європейської історії Норвезького університету природничих наук і технологій *Ганс Отто Фрьоланд* та доктор філософії (PhD), дослідник Центру війни та миру в Нарвіку *Міхаель Стокке*

ознайомили присутніх з підсумками кількісного аналізу репатріаційних списків радянських громадян. Історики проаналізували різні статистичні джерела та наявні оцінки, вміщені в опублікованих дослідженнях. Неточності та різночитання суттєво ускладнили процес виокремлення вихідців з України серед цієї категорії людей, яка перебувала на території Норвегії. Згідно з їхніми обчисленнями, серед понад 85 тис. радянських бранців і примусових робітників, зафіксованих у післявоєнних документах, не менше 16 592 становили українці. Ці результати відкривають нові можливості для персоналізації історії та подальших просопографічних досліджень.

У власній доповіді *Міхаель Стокке* звернувся до післявоєнної долі українців, які повернулися до СРСР після перебування в Норвегії. Він простежив механізми роботи фільтраційних таборів, особливості соціальної адаптації репатріантів і форми дискримінації, з якими вони нерідко стикалися усе подальше життя. Його звернення до джерел особового походження дозволило реконструювати долю українців під час війни та в повоєнний час.

Кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця Інституту історії України НАН України *Т. Заболотна* презентувала доповідь про українські архівні джерела щодо перебування вихідців з України в Норвегії під час Другої світової війни. Вона схарактеризувала документи німецької окупаційної адміністрації, матеріали радянських репатріаційних органів і фільтраційні справи НКВС як важливі інструменти реконструкції людських доль. На прикладі спогадів Феодосія Хотячука було показано, як особисті свідчення дають змогу поєднати український і норвезький виміри історичної пам'яті. Серед іншого історикиня відзначила труднощі практичного характеру, які ускладнюють процес ідентифікації українців серед радянських полонених та остарбайтерів.

Увечері 28 травня в Музеї зброї (The Armoury Museum) відбулася окрема наукова сесія. Науковий співробітник музею *Фроде Ліндгьердет* проаналізував систему німецьких таборів у Тронгеймі в роки окупації. Він показав, як масштабна військова присутність Німеччини в Норвегії впливала на організацію міського простору, функціонування таборів для військовополонених і примусових робітників та повсякденне життя норвезького населення. Особливу увагу доповідач приділив місцю радянських військовополонених у цій системі та проблемам їхньої меморіалізації після війни.

Продовженням цієї дискусії стала доповідь доктора філософії (PhD), професора археології Інституту історичних студій Норвезького університету природничих наук і технологій *Марека Е. Ясінського*. Учений поділився багаторічним досвідом археологічного дослідження місць масового насильства та поховань жертв воєн і політичних репресій. Особливий інтерес викликала розповідь про його участь у вивченні Биківнянських поховань у Києві на початку 2000-х рр. Доповідач наголосив на важливості міждисциплінарного підходу до вивчення місць масових поховань, який поєднує археологію, антропологію, історію та генеалогію. Як приклад успішної міжнародної співпраці він схарактеризував заходи зі встановлення родичів польських громадян із так званого «катинського списку», чиї

останки були виявлені в Биківні. Водночас М. Ясінський звернув увагу на значно складнішу ситуацію з ідентифікацією вихідців із колишнього Радянського Союзу. Попри проведення ексгумацій та наявність археологічних матеріалів, встановлення особистостей багатьох жертв часто виявляється неможливим через відсутність контактів із родичами та недостатню збереженість інформації про репресованих.

Другий день конференції відкрив доктор філософії (PhD), доцент Арктичного університету Норвегії *Бйорн Петтер Фінстад*, який розповів про українців у рибопереробній промисловості Норвегії. Особливу увагу він приділив історії молодих українок, депортованих із Дніпропетровська (нині м. Дніпро) до Гаммерфеста в 1942 р. Доповідач наголосив на складних повсякденних умовах східних робітниць, простеживши їхні переживання, особливості життя та праці далеко від батьківщини.

Доктор філософії (PhD), науковий співробітник Центру Фальстад *Крістоффер Еліассен Гріні* оприлюднив доповідь про радянських військовополонених та примусових робітників у таборі Фальстад. Окрім чотирьох тисяч політичних в'язнів з Норвегії, у ньому утримувалися іноземні громадяни щонайменше з 15 країн, зокрема радянські військовополонені та примусові робітники, переведені з інших регіональних таборів для покарання, а в багатьох випадках і для страти. Окрему увагу доповідач приділив сучасним підходам до їхньої меморіалізації через музейні експозиції, наукові дослідження та освітні програми, підкресливши важливість урахування того, що жертви нацистського окупаційного режиму належали до різних народів.

Докторка філософії (PhD), доцентка Карлового університету *Вендула Гінгарова* поділилася результатами дослідження історії чеських юнаків із Протекторату Богемія та Моравія, яких нацисти примусово відправили на будівництво військових об'єктів Організації Тодта в Норвегії та Фінляндії. Дослідниця наголосила, що попри значну кількість цих юнаків, їхня історія десятиліттями залишалася на периферії як норвезької, так і чеської культури пам'яті. Виступ В. Гінгарової продемонстрував можливості поєднання архівних матеріалів, листування, фотографій, щоденників та усних свідчень для реконструкції колективної біографії окремих груп примусових робітників. Особливу увагу вчена приділила психологічній амбівалентності досвіду примусових робітників: у їхніх спогадах розпач від депортації, голод і постійна небезпека нерідко переплітalися із захопленням норвезькою природою, дружніми контактами з місцевими жителями та навіть специфічним «туристичним» сприйняттям чужої країни. Зазначена внутрішня напруга між статусом жертви та особистою волею сформувала унікальні моделі родинної пам'яті, які аналізуються як зразок для дослідження інших національних груп примусових робітників.

Увагу учасників конференції привернули сучасні виклики інструменталізації та комеморації Другої світової війни. Кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України *Олександр Воронюк* піддав деконструкції загальновідоме гасло «Ніколи знову», яке в умовах сучасної геноцидної війни Росії проти України продемонструвало свою повну девальвацію

та перетворилося на «Завжди знову». У виступі було обґрунтовано, що фокус на каятті за минулі трагедії не лише не зупинив нове зло у вигляді рашизму, а й посилив це явище через так звану «політику неминучості», яка фактично намагалася скасувати реальний перебіг історії. На основі філософських роздумів Фрідріха Ніцше автор запропонував концепт «аісторичного розуму». Цей феномен заганяє культуру пам'яті в пастку подвійних стандартів, де досвід минулих жертв визнається вирішальним, але сучасна жертва агресії позбавляється права на повноцінний захист.

Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України *Володимир Головко* представив доповідь про використання Кремлем пам'яті про Другу світову війну для виправдання агресії проти України. Дослідник зазначив, що через поглиблення міжнародної ізоляції після 2022 р. Росія почала активно шукати ідеологічного зближення з Китаєм, використовуючи спільні історичні наративи як інструмент прикриття своїх дій. Аналіз двосторонніх самітів і заяв за 2022—2025 рр. продемонстрував поступову адаптацію російського історичного календаря до китайського, що досягло свого піка під час відзначення 80-річчя завершення війни. Згідно з висунутою гіпотезою, під маскою формального нейтралітету Пекіна ховається цілком свідоме схвалення російських інтерпретацій, адже основні елементи спільних наративів фактично легітимізують цілі «спеціальної військової операції». На думку автора, така позиція китайської сторони чітко свідчить про непослідовність і наявність подвійних стандартів у її зовнішній політиці.

Молодша наукова співробітниця Інституту історії України НАН України *Олена Лисенко* присвятила свою доповідь Корюківській трагедії 1943 р. Знищення містечка та вбивство близько семи тисяч його мешканців стали наслідком ескалації насильства між окупантами та радянськими партизанами, що перетворилося на масштабну акцію відплати. Дослідниця звернула увагу на механізми масового терору й тривалі труднощі з поіменною ідентифікацією жертв, більшість з яких досі залишаються невідомими. Також було проаналізовано еволюцію політики пам'яті: трагедія, маргіналізована за радянських часів на догоду партизанському героїзму, отримала комплексну переоцінку лише в незалежній Україні після відкриття секретних архівів. Сьогодні Корюківський злочин дедалі більше визнається у європейському контексті, а його вивчення є надзвичайно актуальним у світлі сучасної російсько-української війни для дискусій щодо документування воєнних злочинів і збереження пам'яті.

Роботу конференції завершила доповідь доцента Норвезького університету природничих наук і технологій *Ларса Бустеруда* про трагедію норвезького прибережного селища Телавог, ущент знищеного нацистами 30 квітня 1942 р. як помста за загибель двох чиновників гестапо під час сутички з бійцями Опору. Тоді за особистим наказом райхскомісара Йозефа Тербовена всі будівлі поселення спалили, жінок та дітей інтернували, а 72 чоловіків депортували до концтаборів Німеччини, де майже половина з них загинула. У дослідженні проведено історичні паралелі між норвезьким Телавогом та чеським селом Лідице, яке зазнало аналогічного тотального знищення у травні 1942 р. після замаху на Райнхарда Гейдрі-

ха. Особливий акцент було зроблено на дидактичному потенціалі та комеморації цієї події: автор проаналізував, чому історія Лідице стала центральною в чеській культурі пам'яті, тоді як унікальна для Норвегії трагедія Телавога досі посідає маргінальне місце й майже не згадується в норвезьких шкільних підручниках.

Підбиваючи підсумки дводенної роботи конференції, проф. Г.О. Фрьоланд та Т. Заболотна у спільній доповіді наголосили на необхідності продовження українсько-норвезької співпраці та представили плани щодо підготовки електронного видання з відкритим доступом, до якого мають увійти матеріали конференції. На думку організаторів, така публікація дозволить зробити результати досліджень доступними для ширшого міжнародного академічного середовища та сприятиме подальшому розвитку студій, присвячених історії українців у Норвегії під час Другої світової війни.

Конференція переконливо продемонструвала, що історія українців у Норвегії під час Другої світової війни поступово формується як самостійний міжнародний напрям досліджень. Представлені доповіді засвідчили значний потенціал поєднання архівних документів, усноісторичних джерел, цифрових технологій та кількісних методів для відновлення індивідуальних людських доль, які тривалий час залишалися поза увагою дослідників.

Важливим результатом наукових дискусій стало перенесення уваги від узагальнених понять «радянські військовополонені» та «радянські громадяни» до конкретних людей — вихідців з України, їхніх біографій, родинних історій і досвідів. Саме такий підхід дозволяє повернути із забуття тисячі чоловіків і жінок, які пройшли через військовий полон, примусову працю, репатріацію та післявоєнні переслідування. Доповіді учасників переконливо продемонстрували, що відновлення імен, життєвих історій та родинних зв'язків є важливою частиною сучасної культури пам'яті.

Не менш важливим об'єднавчим мотивом конференції стала проблема комеморації жертв війни й політичних репресій. Учасники неодноразово звертали увагу на те, що пам'ять про минуле не є сталою: вона змінюється під впливом суспільних і політичних процесів, може ставати інструментом міжнародної політики або навпаки сприяти міжнаціональному порозумінню. Особливої актуальності ці питання набувають сьогодні, коли РФ активно використовує пам'ять про Другу світову війну для легітимації власної агресивної політики. У цьому контексті представлені на конференції дослідження продемонстрували важливість критичного переосмислення усталених наративів та повернення до історії голосів тих груп і спільнот, які тривалий час залишалися на периферії суспільної уваги.

Особливого значення конференції надає її міжнародний характер. Організація заходу на базі Норвезького університету природничих наук і технологій продемонструвала його активну роль у розвитку нових напрямів дослідження історії Другої світової війни та її комеморативних вимірів. Водночас зустріч у Тронгеймі підтвердила високий рівень українсько-норвезького академічного партнерства. Завдяки співпраці Норвезького університету природничих наук і технологій, Арктичного університету Норвегії, Центру війни та миру в Нарвіку, Центру Фальстад,

Інституту історії України НАН України та інших наукових установ формується міжнародна дослідницька мережа, здатна реалізовувати масштабні проєкти з виявлення, оцифрування та інтерпретації джерел. Таке співробітництво сприяє не лише поглибленню знань про Другу світову війну, а й створює підґрунтя для формування спільного європейського простору пам'яті, у центрі якого перебувають людська гідність, історична правда та повага до різноманітності людського досвіду.

Надійшла / Received 17.06.2026
Прийнята до друку / Accepted for publication 08.09.2026
Опубліковано / Published: 11.11.2026

Тетяна ЗАБОЛОТНА
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
Tetiana ZABOLOTNA
Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)